

Hermán M. János*

A Temesvári Magyar Dalárda hágai aranyérme a férfikórusok 1928-as nemzetközi versenyén¹

A hollandiai utazás előkészítése

A Temesváron született Méliusz József² teológiai tanulmányi éveit kutatva, olyan eseményekkel találkoztunk, amelyeknek a jelentősége felkeltette az érdeklődésünket a Temesvári Magyar Dalárda története iránt.³ Méliusz József diákként, édesapja jussán csatlakozott az utazó kórushoz, és a dalárda nevezetes utazása alkalmával Szombati-Szabó István⁴ jeles költő és lugosi lelkipásztor hatására

* Hermán M. János egyháztörténész (Kolozsvár 1948). Elemi iskoláit Nagysármáson, a gimnáziumi tanulmányait Besztercén fejezte be. A teológiát és a doktorjelölti tanfolyamot Kolozsváron, Nagyszebenben és Bukarestben végezte 1966 és 1973 között. Külföldi tanulmányútra ment Amszterdamba, és az ottani Vrije Universiteit keretében három szemeszternyi időt töltött 1980–1981 folyamán. Dr. Ladányi Sándor vezetése alatt 1992 júniusában promovált a budapesti Károli Gáspár egyetemen, doktorátusvezetője volt dr. Kozma Zsolt professzor, a disszertáció témája: Johannes a Lasco (1499–1560) élete és munkássága. Lelkipásztori szolgálatot végzett 1973 szeptemberétől Mezőkeszűben és Magyarlégénben, 1976 és 1978 között Somkerék lelkésze, 1978–1983 között Újös és Fűzkút lelkipásztora. Családjával 1983 szeptemberében Hollandiába menekül, ahol Ouwsterhaule és Scharsterbrug lelkésze 1983–1988 között. Bruxellesben önkéntes magyar lelkési szolgálatot végez 1988 és 1992 között és a magyarságtudomány oktatója a groningeri egyetem finnugrisztikai szakán. Majd 1992–1993 között a budapesti Menekültügyi Szolgálat vezetője, 1993–1994 folyamán a londoni magyar református gyülekezet lelkipásztora, 1995 és 1999 között a komáromi Calvin János Akadémián egyházjogot tanít, 1999-től sajtóügyi tanácsos a Királyhágómelléki Református Egyházkerületben. Egyháztörténetet tanított 2001 és 2013 között a Partiumi Keresztény Egyetemen és egy ideig a Sulyok István Teológiai Tudományok Intézetének volt az igazgatója. Kutatási területe: moldvai reformáció, a Hollandiába irányuló magyar diákperegrinatio, Bethlen Miklós életműve, Kuyper Ábrahám magyarországi hatása, a Heidelbergi Káté és annak recepciója Magyarországon, a magyar-holland egyházi kapcsolatok a huszadik században.

¹ Kilencvenedik születésnapja alkalmából a Hágában élő és szolgáló dr. Tóth Miklósnak ajánlom a dolgozatomat, kiváló tisztelettel: Hermán M. János. A tanulmány írásához használt források felkutatásáért és továbbításáért szíves köszönetet mondok Szekernyés János történésznek, Makkai Réka hágai könyvtárosnak, Makkai Zoltán szerkesztőnek, Fazakas Csaba, Gazda István, Gáll Zoltán Zsolt és Hermán M. Rebeka lelkipásztoroknak.

² Méliusz József családneve eredetileg Nelovánkovits volt. (Temesváron született 1909. jan. 12-én, elhunyt 1995 dec. 5-én Bukarestben).

³ A Temesvári Magyar Dalárdát 1903-ban alapították Szabolcska Mihály református lelkipásztor kezdeményezésére. 1920-ban egyesült a postások énekkarával. „...Temesváron nem kevesebb mint kilenc tekintélyes magyar énekkar működött. Számos temesvári kórust szervezett és vezényelt Wittmann Pál kántortanító.” Lásd: Jakabffy Elemér: A bánági magyarság húsz éve Romániában (1918–1938). 1939. <https://www.scribd.com/doc/147990273/> (Megnyitva 2015. okt. 26-án)

Szekernyés János: *Emeletes ház a Tigris utcában*. In: <http://hetiujszo.ro/temesvar-kovei-479/> (Megttekintés: 2015. okt. 24). Mi úgy véljük, hogy előbb Londonban fordultak meg, és csak azután következett Párizs.

⁴ Szombati-Szabó István lugosi református lelkipásztor volt 1921-től haláláig. Debrecenben született 1888. január 1-én, 46 évesen Budapesten hunyt el 1934. július 3-án. A Dalárda elindulása előtt, július 17-én született az első gyermekük, Csaba-Ábel-Máriusz-István-Huba, akinek keresztapja az Erdélyi Irodalmi Társaságot, keresztanyja pedig a Királyhágómelléki Református Egyház-

1928-ban a katolikusból áttért a református egyházba. Méliusz nemsokára teológiai tanulmányokat folytatott Zürichben, Kolozsváron és Berlinben. Úgy véljük, hogy Szombati-Szabó István, részben közösségi felkérés nyomán csatlakozott a dalárdához. Angol⁵, francia, német és olasz nyelvtudásával, valamint lelkesi volta és fellépési adottsága mellett főleg a kapcsolattartásban segítette a kórust.

A dalárda hollandiai szerepléséről főleg a korabeli sajtóban kerestük az adatokat⁶, miközben olyan kérdéseink merültek fel, amelyeket érdemben a jól szervezett dalárda levéltárának az előkerülésével lehetne megválaszolni. Elsőképpen azt kellene megvizsgálni, hogy milyen előzmények, illetve kinek a közvetítése révén vette fel a hivatalos kapcsolatot a Temesvári Magyar Dalárda vezetősége Hágának a híres, Crescendo elnevezésű és fennállásának tizenötödik⁷ évfordulóját ünneplő énekkarával, valamint az igen tekintélyes szervezőbizottsággal. Magyar vonatkozásban a holland közönség emlékezetében még élt, legalábbis emlegették az újságok, hogy 1923-ban az úgynevezett kiváló kórusok kategóriájában a budapesti Budai Dalárda első díjat nyert Amszterdamban. Talán nem tévedünk, ha a dalárda művészi teljesítménye⁸ és a hely szellemének a felidézésekor a háttérből egyik támogatóként, éppen a Dalárdát alapító Szabolcska Mihály lelkipásztorköltőre gondolunk, aki többek között a Magyar Tudományos Akadémia tagja is volt.⁹ Szakmai téren azonban a katolikus teológus, az orgonista Járosy Dezső ze-

kerületet kérte fel. Szinte magától értetődik, hogy a hagyományos lelkipásztori közösségből kiemelkedő személyiség vonzó hatást gyakorolt a kezdetben a dadaizmusra is fogékony Méliusz Józsefre. Szombati-Szabó István hamvai 2013-ban a budapesti Farkasréti-temetőből a lugosi református templomkertben álló kopjafa mellé került: <http://hetiuj szo.ro/a-magyar-kultura-lovagja-cimmal-tuntettek-ki-szombati-szabo-istvant/> Lásd: *Heti Új Szó*. 2014. jan. 30-i számban: Magyar Kultúra Lovagja címmel tüntették ki Szombati-Szabó Istvánt. (Megnyitva: 2017. márc. 20.)

⁵ Szombati-Szabó István 1912–13-ban Edinburghban és Aberdeenben folytatta a Debrecenben elkezdett és befejezett teológiai tanulmányait. Például angolból fordítja le a Vallási Kisebbségi Jogok Amerikai Nagybizottsága megbízásából a *Vallási kisebbségek Erdélyben* című könyvet, amelynek eredeti címe: *Religious Minorities in Transylvania*. Lugos 1925, Hofman és Kronovitz nyomdájában. A Második Helvét Hitvallás és a Heidelbergi Káté mellett ez a mű is azonnal bekerült a Sziguránca, illetve később a Szekuritáté könyvtárába.

⁶ A Magyar Dalárda elindult Hollandiába. In: *Temesvári Hírlap*, 1928. július 3. – XXVI. évf. 143. szám. 9. (Továbbá lásd: Bach Gyula: Elindul a dalárda.) In: *Temesvári Hírlap*, 1928. augusztus 12., 26. évf. 178. szám, 1.

⁷ *Algemeen Handelsblad van vrijdag, 18 Mei, 1928, Avondblad, 2.*

⁸ A Temesvári Magyar Dalárdát, amely 1923-ban Kolozsváron az országos dalosversenyen I. díjat nyert, huszonkét éven át (1905–1927) Gokler Antal (Zsombolya, 1859. 01. 17. – Temesvár, 1942. 05. 15.) vezényelte, így tehát az ő érdeme is, hogy a kórus 1928-ban a Hágában megrendezett nemzetközi énekkari seregszemlén elnyerte az egyik pálmát. Lásd: *Korall*, 14. (2013/51): http://epa.oszk.hu/00400/00414/00042/pdf/EPA00414_korall_2013_51_086 (Megnyitva: 2017. márc. 16.) Lásd még: A Magyar Dalárda fejlődése. In: *Temesvári Hírlap*, XXV. évf. 7. szám, 1927. január 11., 6.

⁹ Szabadkóműves kapcsolatainak (Szabolcska a temesvári Losonczy páholy tagja, 1908-tól magyar akadémikus) és rangos tekintélyének súlyára gondolva, mi elsősorban Szabolcska Mihály (Tiszakürt, 1862. szept. 30. – 1930. okt. 31. Temesvár) elkötelezett személyiségére gondolunk, aki debreceni kollégista korában egy évre genfi ösztöndíjat nyert, a következő tanévben pedig, 1891–1892-ben, Párizsban tanult. 1903-ban ő volt a Dalárda első elnöke, temesvári lelkész 1899–1926 között, tiszteletbeli esperes 1929. febr. 25-ig, amikor kibúcsúzott, és fia, dr. Szabolcska László lett az utóda. (Lásd *Nyírvidek*, L. évf. 48. szám, 1929, febr. 27., 1.) Ezután áttelepedett Magyarországra, Bu-

neesztétának, a Zenei Szemle főszerkesztőjének a nemzetközi kapcsolatrendszerére jöhet számításba, amely a nehézségek ellenére is olyan hatékonyan működött, hogy a Temesváron szerkesztett rangos folyóiratot Budapesten adták ki. A dalárda útjának az egyengetését Járosy kiváltképpen szolgálhatta. Nem véletlen, hogy a dalárda 1929-ben tartott, úgynevezett „díjavadó ünnepélyén” a holland himnusz és a köszöntőbeszéd elhangzása után Járosy Dezsőnek műsoron kívül adtak szót a színházban.¹⁰

Tény, hogy az általunk tárgyalt időszakban a magyar zenei élet hollandiai megjelenítése 1927-ben és 1928 elején, Kodály Zoltán nevéhez igen szorosan kapcsolódik. Kötetnyi irodalma van a Kodály-művek fogadtatásának Leidenben, Rotterdamban, Amszterdamban¹¹ és Hágában. Kodály jelen volt 1928 márciusában Amszterdamban¹², ahol a *Psalmus Hungaricus* vezényelte az amszterdami Concertgebouw-ban. Ezt már egy évvel korábban is megtette az őt felkereső Alfréd Tierie kérésére, aki az amszterdami Oratórium Egyesület karigazgatója volt. A holland kórus magyarul énekelte a zsoltár parafrázisának a szövegét. Úgy tudjuk, hogy két héten belül ötször adták elő a Psalmust, és háromszor a Háryszvitet. A *Nieuwe Rotterdamsche Courant* így ír a Zsoltárról: *Ez a mű, mely ma Hollandiában általános csodálat tárgya, lenyűgöző szépségével hatalmas monumentum gyanánt magaslik ki a mai zenei termés tehetetlen kísérletei közül. Mengelberg a jelenlevő komponista tiszteletére a Háryszvitet dirigálta. A kompozíciót leírhatatlan lelkesedés köszöntötte, mely ovációvá fokozódott, s nem is ült el, míg a szerzőt a karzatról a pódiumra nem kényszerítette, hogy ott fogadja Mengelberg és zenekara ünneplését.*¹³

Kodály műveinek sikerét még véletlenül sem akarjuk úgy tekinteni, mint ami egymagában maga után vonhatta a temesvári magyar kórus fél évvel későbbi fellépését, az viszont kétségtelen, hogy a művészeti szervezés és a hangversenyirodák érdeklődésének a megnyerésére előnyt jelentett a magyar művész hírneve, akire úgy néztek Hollandiában, mint Magyarország géniuszára.¹⁴ Egyszer talán arra is fény derül, hogy a magyar és a holland zenei életben kik lehettek a jó bizonyossággal szolgáló összekötők, akik ajánlásaikkal segítették elő a képzett Dalárdával való találkozást.

dapesten élt, az utolsó hazalátogatásakor éppen Temesváron halt meg. A templomban felravatolt koporsója mellett a Temesvári Magyar Dalárda énekelte.

¹⁰ Lásd *Déli Hírlap*, VI. évf. 52. szám, 1929. márc. 6., 6.

¹¹ Kodály 1927. április 20–22. napjain a *Psalmus Hungaricus* vezényli Amszterdamban, és ez egyben az első karmesteri bemutatkozása is.

¹² „Kodály Zsoltárát legutóbb Rotterdamban mutatta be Cornelis és Hágában von Anrooy zenekara. Márciusban újból háromszor dirigálta Kodály Amszterdamban Mengelberg zenekarával; a tenor-szólót Székelyhidy Ferenc énekelte; a kórus a Koninklijke Oratorium Vereniging tagjaiból állt, akik a Zsoltárt ezúttal is, mint a múlt évben, magyarul énekeltek. A *Psalmus* előadásainak most is frenetikus sikerük volt.” Lásd: *Zenei Szemle*. Főszerkesztő: Járosy Dezső. XII (1928/III-IV) Budapest 113.

¹³ Lásd *Zenei Szemle*, i. m. 113.: http://db.zti.hu/mza_folyoirat/pdf/ZSz_1928_XII_03-04.pdf (Megnyitva: 2017. márc. 21-én)

¹⁴ Figyelő. Kodály-művek külföldön. Lásd: *Zenei Szemle*, i. m. 113. (A hágai napilap, a *Het Vaderland* egyik számát idézi.)

Temesvár és a Bánság népe előzetesen az olimpiai játékok szókinszéhez kapcsolódva értesült a helyi sajtóból az *olimpiai dalosverseny*¹⁵ mibenlétéről: Az *olimpiász* legérdekesebb része a nemzetközi verseny utolsó hete, az augusztus 18-tól 26-ig tartó hét volt, amikor a „nagy kaliberű” és nemzetközi színvonalat reprezentáló férfi énekkari egyesületek mérték össze erejüket. Erre az utolsó hétre esett a Temesvári Magyar Dalárda „mérkőzése” is. A dalosversenyre 85, vagy talán 87 egyesület jelentette be részvételi szándékát több mint hatezer taggal. Az indulás előtt a kórus aug. 11-én a színházban a versenyre előkészített programot mutatta be Temesvár közönségének. Az augusztus 11-i újságban beharangozták, hogy Hollandiában már számos lapban ismertették a dalárda történetét, és még azt is tudják, hogy nemrégiben „Cluj” városában nyertek díjat: *A holland himnuszon kívül a Dalárda még a „Rákos nimfájához” című dalt is fogja énekelni, és hogy ennek a szövegét hollandra is lefordították.*¹⁶ A nemzetközi énekverseny Waszink kultuszminiszter elnöksége alatt zajlott, a szervezést a Mannenzangvereening Liedertafel Crescendo vállalta, a lebonyolítás pedig a hágai Koninklijke Zoologische Botanisch Genootschap termeiben történt. Ezek a valós hírek Hollandiában jóval korábban kerültek be az újságokba, úgy hogy már 1928 januárjában jelentkeztek dalárdák Belgiumból, Németországból, Franciaországból és Lengyelországból. A rangos hollandiai fogadóbizottság tagjai között még a királynő hivatala is képviseltette magát a kabinet főnöke által.¹⁷

Magáról az utazásról a riporterek színes beszámolókat küldtek a temesvári lapoknak az otthon maradottak tudósítására, és hogy átélhessék a páratlan vállalkozás fáradalmait, szórakozásait és a váratlan kihívások megoldásait. Ilyen címek alatt tudósítottak: *A Magyar Dalárda elindul Hollandiába*¹⁸; *Úti kalandok Budapesttől a holland határig*;¹⁹ *Holland fürdőzés. Ahol az emberek kabátokban és estélyi ruhákban strandolnak*,²⁰ *Amszterdami jegyzetek. Köszönés, udvariasság és egyebek.*²¹ A számos történetből kettőt szeretnénk kiemelni. Freund Leo híres énekművész kijátszotta a román vámosok éberségét, és magával vitte az úti, vagyis a kézi felhúzású gramofonját, így aztán zenekari és mindenféle hangversenyi felvételeket és énekszámokat hallgathattak.²² Utrechtbe érkezve, az állomáson két leányka fogadta a Dalárdát és rövid német beszélgetés után az egyik nemcsak hollandul,

¹⁵ Az olimpiai dalosverseny. In: *Temesvári Hírlap*, XXVI. évf. 179. szám, 1928. aug. 10., péntek, 11. Lásd még: Hatezer résztvevő. In: *Déli Hírlap*. 1928. aug. 9. számában, 6.

¹⁶ P. R. szignóval, valószínűleg Pallós Rudolf: A nemzetközi énekolimpiász megkezdődött Hágában. In: *Temesvári Hírlap*, XXVI. évf. 180. szám, 1928. aug. 11., szombat, 11.

¹⁷ A díszbizottság elnöke Mr. M. A. M. Waszink, az oktatási, művészeti és a tudományt érintő ügyek minisztere. J. J. G. van Voorst tot Voorst báró, a Holland Parlament Alsóházának az elnöke. Mr. J. B. Kan, belügyminiszter. Mr. J. Kalf J., az Algemene Handelsblad igazgatója. Mr. G. G. van de Hoeven, az N. R. C. igazgatója. Mr. G. C. W. van Tetes, a királynő kabinetfőnöke. Jhr. Mr. Ch. Ruys de Beerenbrouck, a Holland Parlament Felsőházának volt elnöke. A rotterdami polgármester és mr. J. A. N. Patijn, Hága polgármestere. Lásd *Haarlem's Dagblad* 1928. jan. 18., 11.

¹⁸ *Temesvári Hírlap*, XXVI. évf., 143. sz. 1928. júl. 3., 9.

¹⁹ Kalotai Gábor riportja. In: *Temesvári Hírlap* XXVI. évf., 1928. aug. 25.

²⁰ Kalotai Sándorné. In: *Temesvári Hírlap* XXVI. évf. 1928. szept. 27.

²¹ Kalotai Sándorné. In: *Temesvári Hírlap* XXVI. évf. 1928. 78. szám, 1928. aug.

²² In: *Temesvári Hírlap* XXVI. évf. 185., 1928. aug. 18., szombat, 7.

hanem magyarul is elmondta az ünnepi köszöntőt, és átadták Horváth Antal elnöknek a biztató ajándékukat: egy pántlikával átkötött babérkoszorút.²³ (Utrechtben rejtélyesnek tűnt és derűt okozott a szervezők mihez tartási távirata, amin ez állott: *Megérkezés 10 óra 10 perckor. Fogadás. Zenekar kísér be az Állatkertbe.*)

A hágai megérkezés aztán mai mértékkel mérve is felülmúlt minden képzeletet. A Temesvári Magyar Dalárda vezetőségi választmánya, a kísérők és a kórustagok (összesen ötvenen),²⁴ akik otthon augusztus 15-én szálltak vonatra, pénteki napon, 1928 aug. 17-én érkeztek meg Hágába, hogy a csak hírből ismert nemzetközi énekkari fesztivál keretén belül megméretkezhessenek a versenyben maradt belföldi és külföldi énekkarokkal. Fénykép maradt fenn arról, ahogyan a hollandiai szervezők fogadóbizottsága, és egy hatalmas tömeg várja a hágai vasútállomáson a temesvári énekkart.²⁵ A Liedertafel Crescendo te 's-Gravenhage elnökének, Loeffen úrnak a Bertha nevű kislánya hatalmas virágcsokrot nyújtott át Szegeő Ferenc országos karnagy feleségének. Az előtérben látható még a Dalkör elnöke, Horváth Antal, mellette áll (talán?) az énekkar zászlóőre. A megérkezésről szóló holland újsághírek kiemelik, hogy a romániai kórus kizárólag magyarokból áll. (Kávéházi csemege, hogy az egy órával korábban beérkező vonat megállásának pillanatában a fúvószenekar rázendített a Radetzky-indulóra,²⁶ de a magyar kórus Utrechtben lekészte ezt a szerelvényt. A fogadóbizottság és a hullámzó tömeg az utrechti telefonálás után türelmesen várakozott.)

Több újságban is ezrekről, sőt tízezrekről írtak, mert akkora embertömeg szerette volna látni a Dalárdát. A hágai vasútállomáson egy kis magyar csapat várta a kórust: szülők, újságírók, magyarokkal rokonszenvező lelkek. A peron végén pedig egy hatalmas katonazenekar fújta a Rákóczy-indulót és fényképezők meg filmesek nagy számban készítették felvételeiket. C. D. Wesseling, a Crescendo főtitkára németül köszöntötte a temesváriakat, többek között ezt mondta: *Az önök dalosversenyének jó híre és kitűnő szereplése már régen megelőzte Önöket!*²⁷ Amire dr. Wiener Mór jogász szintén németül válaszolt a kórus részéről: *Bízunk abban, hogy az önök királyi rezidenciáján jól fogjuk érezni magunkat, s mindannyiunk szeretetteljes kívánságát tolmácsolom, akkor midőn háromszoros éljennel köszöntöm a holland népet s a holland testvéreket.* A megérkezésről szóló tudósítások közül mi a következőt idézzük: *A Temesvári Magyar Dalárda felvonulása Hágában a nagy városi koncertházba, egyike volt a legszebb látványosságoknak, amit a holland főváros valaha látott. A hatalmas zenekar különböző lobogókkal az élre állt, mögöttük sorakozott zárt sorokban a*

²³ Hofbauer Margit mondta a beszédet, a másik kislány neve Benshop Lidia volt. Holland szüleitől származó gyermekek, a Dalárdával utazó Kőszegfalvyné unokái. Lásd *Temesvári Hírlap*, XXVI. évf. 192. szám, 1928. aug. 26., 9.

²⁴ A Dalárda hetven személyt számláló, 1928. december 7-re elkészült fényképes tablója a világhálón: <https://www.facebook.com/374108772638806/photos/a.377391472310536.74090.374108772638806/377392568977093/?typ> (Megnyitva: 2017. márc. 21.)

²⁵ Lásd: *Leidsch Dagblad* 69. jrg/nr.20991. Zaterdag, 18. augustus 1928, 2.

²⁶ *Haagsche Courant*, 1928. aug. 17., 13.

²⁷ Kalotai Gábor: A Temesvári Magyar Dalárda az első hangversenyen holtversenyben Amszterdammal az első helyre került. In: *Temesvári Hírlap*, XXVI. évf. 187. szám, 1928. aug. 21., kedd, 10. Koltai szerint a Dalárda a következő számokat készítette elő a döntő fellépésre: *Rákos nimfája, Suomi dal, Temetésre szól az ének, Milyen szép a dal, Szerená, Elmegyek én.*

magyar daloscsapat, együtt a holland előkelőségekkel, akik a város részéről megjelentek, utánuk nyomult a tömeg. Az utcán sorfalat állott a nép, a pályaudvartól a koncertépület bejáratáig. Néhány percre a város legforgalmasabb helyén megállt a forgalom. A hatalmas tömeg egyre éltette a magyar dalos vendégeket. Látszott rajtuk, hogy végtelenül meg vannak hatva attól, hogy ilyen messziről eljönnek hozzájuk, versenyt vívni velük.²⁸

Hágai aranyérem

A hangversenyek színhelye a hágai állatkert területén található épületegyüttes volt, illetve az impozáns koncertház, ahol 1928. aug. 19-én vasárnap este a temesvári kórus első díjat nyert a kiváló együttesek kategóriájában.²⁹ Aznapra a holland vasúti igazgatóság különvonatokat állított be a Németországból bejelentkezett kétezer érdeklődő utaztatására.³⁰ A szemtanú szavaival ecseteljük a győzelmet a fél nyolckor kezdődő fellépésről, kiemelve, hogy mindenki hálás volt azért, hogy a temesváriak nem elsőként léptek fel: *Csak egyetlen ember lép ki a színpadra. Délceg, daliás alak. Biztosan tartja kézben a hatalmas zászlót. Pontosan a szín közepén mereven, a közönséggel szembefordulva, megáll. A publikum szájátva bámulja, mintegy csodás látomást. Most a zászlótartó katonás léptekkel a rivalda elejére siet, s két kézre fogva, könnyedén meghajtja a zászlót Hollandia népe előtt. Leírhatatlan az a hangos meglepetés, ami ebben a pillanatban kitör a közönség soraiban. Ilyet ők még sohasem láttak! De ez még semmi. A rendből is kapnak egy kis ízelítőt. Kettős sorokban, mint egy hadsereg, vonult fel a temesvári magyarok dalárdája. Csupa szmoking, fehér páncél ingmellel, fehér kesztyű. Egy balra át és egy jobbra át, s egyetlen pillanat alatt már kész tabló van előttünk. A hollandusok nem bírják tovább türtőztetni magukat és kitör a taps és a lábdobogás. [...] Néhány frappáns részét a „Dilexi”-nek mesterien hozza ki a kórus. Minden nüanszot elsőrangúan érzékeltet. A pianója egyenesen gyönyörű. Abszolút élvezetet adnak.³¹ Ez a kötelező énekkari szám, vagyis a 114-ik zsoltár, a holland Henri van Nieuwenhoven³² szerzeménye volt: *Dilexi, quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meae...* (116. zsoltár: Szeretem az Urat, mert meghallgatja esedezéseim szavát. Más számozásban a 114. zsoltár). Amikor ezt elénekelték, a zeneszerző az énekkarhoz szaladt és gratulált nekik, megjegyyezve, hogy szebben és árnyaltabban adták elő, mint a holland énekkarok. A szakember Klank Jenő beszámolója³³ másfajta részleteket is közöl. Megtudjuk, hogy a temesváriak a holland himnusz hangjaival köszöntötték a vendéglátóikat, majd a román királyhimnuszt énekeltek el. Következett a már említett kötött szám, azután pedig egy szabadon választott kardal hangzott el, nevezetesen a Rákos nimfája. Fülnek nehéz mű, de a magyar énekes csapat ma felülmúlja önma-*

²⁸ *Temesvári Hírlap*, XXVI. évf. 192. szám, 1928. aug. 26., 9.

²⁹ Az „A” kategóriában a „Zanglust” nevű rotterdami férfikórus nyerte az első díjat.

³⁰ Lásd: *Amersfoortsch Dagblad/De Eemlander*, 1928. aug. 23., 6.

³¹ Kalotai Gábor: A Magyar Dalárda diadala. A hollandusokból összeállított zsűri a Temesvári Dalárdának ítélte az első díjat. In: *Temesvári Hírlap* XXVI. évf. 193. szám, 1926. aug. 28., kedd, 7.

³² A Breda városában élő zeneszerző, Henri van Nieuwenhoven volt a bírálóbizottság elnöke, továbbá: J. J. Hagens, Amszterdam; P. Kallenbach, s’Hertogenbosch; W.F.Kools, Den Haag.

³³ Klank Jenő: A Temesvári Magyar Dalárda hágai első díja. In: *Temesvári Hírlap*, XXVI. évf. 215. szám, 1928. szept. 23., vasárnap, 4.

gát, s csodálatos színeket hoz ki Lányi³⁴ muzsikájából. A holland közönség szívből, percekig tapsol a Temesvári Magyar Dalárdának, mely felejthetetlen élményt nyújtott az este neki. Egy német karmester (Haagische Mannengesangvereinigung) véleménye szerint, aki hallott a Szegő Ferenc vezényelte Temesvári Dalkör 1925-ös marosvásárhelyi első díjáról³⁵, a magyar karmester azért emelkedett a társai fölé, mert megérezte a szöveg kívánta hangulatot, és ez esetben zoltárról lévén szó, a mélységes vallási áhítatot. Az egyik holland újság kiemelten jelzi, hogy a kötelező énekszám előtt a magyar kórus azzal hódította meg a szíveket, hogy elénekelt az akkori holland himnuszt, a közismert *Wien Neêrlandsch bloed door d'ad'ren vloeit - Akinék ereiben holland vér folyik* kezdetű nemzeti dalt.³⁶

A Temesvári Hírlap³⁷ tehát részletesen tudósított az izgalmakkal telített fellépésről: A zsűri végül is arra az álláspontra helyezkedett, hogy az amszterdami-aknál az erőt (százhuszan voltak), nálunk pedig a kidolgozásbeli finomságot kell honorálnia, és éppen ezért úgy döntött, hogy két teljesen egyforma nagy aranyérmét és 350 holland forintot oszt ki közöttük. Az eredmény kihirdetése után, 23 óra 35 perckor a dalárda ismét felvonult a pódiumra, elénekelt a mottóját és hálájuk kifejezésére dr. Skuteczky Miksa jogász lendületes beszédet mondott az elnökség és a zsűri előtt.³⁸

A díjosztást követően az elnök pompás virágcsokrot nyújtott át Loeffen Berthának,³⁹ a Liedertafel Crescendo⁴⁰ elnöke lányának. A jubiláló Crescendo tagjai és a dalárda népe ezek után átvonult egy szomszédos terembe, ahol Szegő karmester egy bordalt vezényelt és következtek a beszédek, míg a végén, éjszaka egy óraker még csárdást is tanítottak a vendéglátóknak.⁴¹

³⁴ A holland újságírók kikeresték a szöveg szerzőjének, Kölcsey Ferencnek is a nevét. Lásd: „Rakos Nymphajához, woorden van Kolcsey, muziek van Ernst Lanyi.” In: *Het Vaderland*, 1928. aug. 16., 3.

³⁵ Az 1921-ben megalakult Romániai Magyar Dalosszövetség az első országos versenyt 1923-ban Kolozsváron szervezte, 1925. szept. 7-én pedig Marosvásárhelyen, ahol a Kultúrpalotában léptek fel az énekkarok. Lásd: Györfi Dénes cikkét a *Szabadság* 2013. máj. 8.: „A magyar dal országos ünnepe Erdélyben a két világháború között.” Világhálón megtekintve. 2017. márc. 18-án: <http://archivum2.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/print,PrintScreen.vm/id/89693/mainarticle/false> (Megnyitva: 2017. március 18.)

³⁶ „Wien Neêrlands bloed”: zenéjét Johann Wilhelm Wilms (1772–1847) szerezte, a szöveget Hendrik Tollens (1780–1856) írta. Ez volt a himnusza az úgynevezett „Verenigd Koninkrijk der Nederlanden” államalakulatnak. Belgium leválása után az úgynevezett „Koninkrijk der Nederlanden” hivatalos himnusza maradt 1832-től 1933-ig. A régi himnusz énekléséről szóló hírt a *Haagsche Courant* nevű lapban olvashatjuk, nr. 13. 964 sz. Maandag 20 Augustus. 1928. esti kiadás, 4.

³⁷ A Magyar Dalárda hágai első díja. In: *Temesvári Hírlap* XXVI. évf., 215. szám, 1928. szept. 23., 4.

³⁸ Kalotai Gábor: A Magyar Dalárda győzelme. In: *Temesvári Hírlap* XXVI. évf. 189. szám, 1928. aug. 23., 3.

³⁹ In: *Utrechts Nieuwsblad* 36. jaargang, (1928/95), 21. augusztus, 5.

⁴⁰ A Liedertafel Crescendo karnagya G. C. Wilmink, a vezetőségi választmány elnöke pedig A. M. Loeffen. Tiszteletbeli vezetőségi tagok: Pieter Drooglever Fortuyn, a Staten Generaal tagja és rotterdami polgármester; Dr. J. Th. de Visser református lelkész, a Staten Generaal tagja; Mr. J. A. N. Patijn református jogász, Hága polgármestere; Mr. Dr. S. J. R. de Monchy, Arnhem polgármestere.

⁴¹ *Temesvári Hírlap* XXVI. évf. 194. szám, 1928. aug. 29., 5.

Másnap az ügyvezető elnök táviratot küldött báró Ambrózy Antalnak, a dalárda díszelnökének: *Első díjat nyert dalosok üdvözlik szeretett elnöküket.*⁴² Temesvár lakossága⁴³ így értesült először a polgárai sikeréről. Hétfőn este a dalárda szerezéssel tisztelte meg a hágai Patijn főpolgármestert.⁴⁴ Lampionokkal vonultak fel, a kíséretet hatvantagú postászenekar⁴⁵ szolgáltatta. A polgármester lakása előtt (Statenlaan) a temesvári Pogatschnigg Guidó szerzeményét énekelték: *Mi a szép dal, Dal a dalról*, Szabolcska Mihály verse alapján. Folytatták a szintén Temesváron munkálkodó Révfy Géza magyar népdalfűzérével, amelyeket Révfy a Joanovich Sándor szövegeire szerzett. Negyvenhat énekes dalolta: *Valahonnan idehallszik...* Két országgyűlési képviselő és a polgármester felesége is lelkesen integetett az ablakból. Amikor a polgármester az ajtóba állott, elhangzott az ilyenkor szokásos köszöntő, amelyet ez alkalommal Szombati-Szabó István mondott. Úgy látták szépnek, jónak, hatásosnak és illőnek, hogy ez most magyarul hangozzon el. (A beszédet természetesen Pallós Rudolf, a Temesvári Hírlap hollandiai tudósítója fordította hollandra. A beszéd kéziratos szövegét a Lugosi Református Egyházközség levéltárában őrizték sokáig Higyed István lelkész idejében.) *Polgármester úr, [...] messze földről jöttünk ide, és nem akarunk innen távozni anélkül, hogy ne tegyünk asztalára egy csokorba kötve, kultúránknak legszebb virágait, egy pár dalt [...] Mi egész szívvel érkezünk meg Hollandiába, de már csak fél szívvel távozzunk innen, mert a másik felét itt hagyjuk és soha nem fogjuk visszakérni...* Ezután a tisztelgőket beinvitálták és fogadás következett a polgármester lakásának a termeiben.

A továbbiakban a dalárda hollandiai fellépéseiről szóló szűkszavú összefoglalókban a következő szereplésekről csupán általánosságban történik említés. Szerencse, hogy a Temesvári Hírlap a már idézett szeptember 23-i számában közli, hogy a vasárnapi hágai siker után kedden Utrechtben, szerdán Amszterdamban, azután pedig Scheveningenben tartottak hangversenyeket. (A Temesvári Hírlap aug. 21-i számának a 10. oldalán emellett Rotterdambot is említik.⁴⁶ Hollandiai sajtóhír szerint a dalárda Rotterdamban aug. 23-án lépett fel az úgynevezett Seinpost-theater épületében.⁴⁷) Hágától pénteken, augusztus 24-én búcsúztak, vonattal in-

⁴² A Temesvári Magyar Dalárda vezetőségi elnökének tisztere a Szabolcska Mihály visszavonulása után Ambrózy bárót választották az 1926 és 1932 közötti évekre. Távirat szövegét lásd: *Temesvári Hírlap* XXVI. évf. 189. szám, 1928. aug. 23., 3. Ambrózy Andor ismertségére, kapcsolatrendszerére, a hollandiai úthoz szükséges szervezési készségére a közéleti megbízatásainak a súlyából következtetünk. 1927-ben megválasztották az Evangélikus Lutheránus Egyház egyházkerületi felügyelőjévé. Az 1920-as években az Országos Magyar Párt alelnöke és a bányászati tagozat elnöke, bankigazgató. Kezdeményezője és támogatója a temesvári Magyar Ház felépítésének. Lásd még: A Magyar Dalárda nagy hangversenye a magyar kultúrház javára. 1927. február 4. XXV. évf. 26. szám, 6.; Járossy Dezső: A Magyar Dalárda ünnepi hangversenye. 1927. február 10. XXV. évf. 31. szám, 6.

⁴³ Temesvár akkori polgármesterének a neve: Dr. Lucian Georgevici, aki 1927. szeptemberétől 1929. január elejéig állott a város élén.

⁴⁴ Később nagykövet Rómában és Brüsszelben, Hollandia külügyminisztere 1937–1939 között.

⁴⁵ Beszélgetés a Temesvári Magyar Dalárda egyik kísérelőjével a dalárda hollandiai sikeréről. In: *Temesvári Hírlap* XXVI. évf. 197. sz. 1928. szept. 1., 6.

⁴⁶ Ez a tervezett rotterdami előadás elmaradt. Lásd: DE MAASBODE, 60. jaargang, nr. 22025, vrijdag, 24 augustus, 1.

⁴⁷ Lásd Amersfoortsch Dagblad/De Eemlander 1928. aug. 23., 6.

dultak hazafelé egy kis angliai kitérővel. Higyed István⁴⁸ szerint, aki még látta a Szombati-Szabó István feljegyzéseit, augusztus 24-én este behajóztak és Londonba indultak, ahol aug. 25–28. között időt töltött a dalárda. Hazafelé megálltak Párizsban, meglekintették a Louvre Múzeumot, a versaillesi palotát, és szeptember elsején megállás nélkül haladtak Svájcra át. A temesvári magyar lapok nem számoltak be a hazautazás alatti kisebb kirándulásokról. Sajnálatos, hogy Higyed István, Szombati-Szabó István életének és munkásságának a tudora, az általa ismert Szombati-Szabó-féle írárok és levelek alapján nem közölte a hazautazás állomáshelyeit, mint ahogy nem tett említést a dalárda közérzetéről és a körülményekről sem.

Méliusz József svájci tanulmányútja

Említettük már, hogy Méliusz József⁴⁹ 1928-ban édesapját⁵⁰ kísérte Hollandiába, aki a Temesvári Magyar Dalárda egyik legrégebbi, aranylírával⁵¹ kitüntetett énekes volt és egyben a dalárda vezetőségének is tagja. Családi és személyi részleteket nem ismerve a diák Méliusz József azon döntéséről, hogy Budapesten érettségizzen 1928-ban, arra gondolunk, hogy a vizsga előtt állók vagy már azt többször megpróbálók így védekeztek a romániai tanügyi hatóságok azon szabálya ellen, hogy minden egyes tárgyból románul kellett vizsgázni a Bukarestből buktatásra kiküldött, szigorú biztosok előtt. Magától értetődő volt, hogy a temesvári piaristák reálgimnáziumában végzett diák a műszaki egyetemre iratkozzon be, de amilyen hirtelen tette, éppen olyan gyorsan váltott is egy másféle tudo-

⁴⁸ A Temesváron született és ugyanott elhunyt dr. Higyed István lelkész (1929. júl. 22. – 2013 aug. 24.) doktori dolgozatának címe: *Szombati-Szabó István*. Lugos 1995. A lugosi református parókián megtekinthető disszertáció 160. oldalán lévő szöveg szó szerint egyezik a *Szomorú, szerelmes igris* 108. oldalán található leírással a Temesvári Magyar Dalárda 1928-as hollandiai útjáról. Gáll Zoltán Zsolt lugosi lelképásztor a megkeresésünkre átvizsgálta a lugosi református egyházközségi levéltárat, de egyetlen Szombati-Szabó István-féle kéziratot sem talált a levéltár megmaradt anyagában. Higyed István: *Szomorú Szerelmes igris. Szombati-Szabó István*. Excelciór kiadó, Temesvár 2002, 122, 35. lábjegyzet szerint a hágai polgármestert köszöntő beszéd lelőhelyéről ez áll: „Kézírtos vázlata a lugosi református egyháznál”.

⁴⁹ Méliusz József az érettségi után a Budapesti Műegyetemre iratkozott be, de a református teológiai tanulmányok kedvéért műegyetemi tanulmányait megszakította. Zürichben az 1928–1929-es tanévre iratkozik be, az 1929–1930-as tanévtől már a Kolozsvári Református Teológia hallgatója volt. A berlini Friedrich Wilhelm Egyetem Teológia Fakultásának hallgatója volt az 1930–1931-es tanévben. Kolozsváron fejezte be a teológiai tanulmányait 1932-ben. Sorkatonai szolgálatát Bukarestben töltötte 1933-ban. Lelkészi képesítést nem szerzett, így lelkészi szolgálatot sem vállalt. Másfél évtizeden át újságíró, író, szerkesztő. 1947–48-ban művészeti vezérfelügyelő Kolozsváron, 1948–49-ben rendező az Állami Magyar Színházban. 1949 novemberében letartóztatták, koncepciós politikai perben elítélték, 1955-ig börtönben raboskodott. Szabadulása után mint író és fordító tartott kapcsolatot a színházzal. Lásd Borcsa János: *Méliusz József*. Monográfia. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár 2001. Méliusz főbb műveinek felsorolását és méltatóinak névsorát lásd: <http://www.banaterro.eu/magyar/M/meliusz/meliusz.htm> (Megnyitva: 2015. okt. 24.)

⁵⁰ Nelovánkovits Miklósról lásd Szekernyés János: *Emeletes ház a Tigris utcában*. In: <http://hetiuj szo.ro/temesvar-kovei-479/> (Megnyitva: 2015. okt. 24.)

⁵¹ Szávai Géza: Kísérlet egy versre. www.szavaigeza.hu/Torzmagyar/cseppben_a_tenger.pdf (Megnyitva: 2016. márc. 17) Szávai eleveníti fel, hogy a *Temesvári Hírlap* hasábjain jelent meg a következő nyilatkozat 1932-ben: „A Magyar Dalárda hitet tesz a Nelovánkovits-család magyarsága mellett.”

mány, a teológia irányába vélhetően a „helikonista” költő lelkipásztor, Szombati-Szabó István hatására.⁵² Méliusz ezt a lépését tíz év múltával sem bánta meg, amikor feleségével felkeresi egyetemi tanulmányainak a színhelyét, és amelyről így vall emelkedetten: *Fiatal életem egy gyönyörű esztendejét, talán a legszebbet köszönhetem Zürichnek. A romantika, a tanulás és a humanista eszmélkedés esztendeje volt az az év. A romantika elpárolgott, mint a Zürichbergről reggelente felszálló lilás köd. A tanulásnak néha hasznát vehetem. A humanizmus ellenben átvészelte bennem azokat az időköt is, amikor osztályom igazi arcával való találkozásomban, osztályom eszményeivel együtt a humanizmust is faképnél véltem hagyni. És ma talán Zürichnek mondom köszönetet, Zwinglinek: Rotterdami Erasmus tanítványának, a leghumanistább reformátornak, akinek akaratos, változtató szellemével naponta találkoztam az egyetem falai között, — néki e késői köszönettel talán valóban tartozom is — hogy az emberi nem és a társadalom kisémmizettjeinek jobb jövőjében rendíthetetlenül hiszek.*⁵³ További kutatást igényel az, hogy tisztázzuk, a dalárda hazafelé tartó csoportjától melyik svájci állomáson búcsúzott és szállott ki Méliusz Nelovánkovits József, és milyen biztatások és ajánlások birtokában.

A Temesvári Magyar Dalárda utazásának hozadékai, a kutatás mielőbbi feladatai

Úgy véljük, hogy a dalárda tagjai számára az volt a főnyeremény a művészeti teljesítmény mellett, hogy a díjnyertes énekkaruk minőségi példát mutatott fel a kisebbségben élő bánági magyarság⁵⁴ missziót betöltő szolgálatáról. Nyilvánvaló volt előttük, hogy egy-ilyen formátumú nemzetközi dalverseny hatékony hivatkozási alapul szolgál a népek, a városok, intézmények és az énekkarok közötti kapcsolatok építésében.⁵⁵

⁵² A Temesvári Református Egyházközség levéltárában, az áttértek és kitértek vagy a konfirmáltak anyakönyvében nyoma kellene legyen Nelovánkovits József 1928-as hitbéli fordulatának. Azt sem zárjuk ki, hogy a lugosi egyházközség anyakönyveibe jegyezték be ezeket a kötelező adatokat.

⁵³ Méliusz József: Vissza a tett színhelyére. In: *Korunk*. Kolozsvár 1937/XI, 939. epa.niif.hu/00400/00458/00321/pdf/EPA00458_Korunk_1937_11_0939-0944.pdf (Megnyitva: 2017. márc. 17.)

⁵⁴ Érdeemes lenne megírni ennek a Dalárdának az aprólékos történetét. Az 1930-ban felavatott Temesvári Magyar Házban gyakorolhattak 1930-tól, de 1938 áprilisában már a próbákra való összegyülekezést sem engedélyezték a román állami hatóságok. A Kossuth Rádió híradása 2015. dec. 19-én: „Visszaszerezhető a Temesvári Magyar Ház, ezt egy napokban született bírósági döntés teszi lehetővé. Az épületet Bánág központjában a múlt század első felében a város magyarsága építette és használta, egészen a kommunista államosításig. Az 1989-es rendszerváltás után azonban nem került vissza jogos tulajdonosához, hanem az épületben működő pártlap kiadója tette rá a kezét. A közel 25 éves pereskedésben a bíróság nem ismerte el jogutódként az 1990-ben alakult Magyar Ház Részvénytársaságot, de idén előbb első fokon, pár napja pedig másodfokon is pozitív döntés született, mert kimondta, hogy az ingatlant valamikor létrehozó Magyar Ház Névtelen Társaság nem szűnt meg.” Beke György dokumentum értékű írása: *A Magyar Ház csatája*. In: *Kortárs*, 45. évf. (2001) 2–3. szám

⁵⁵ Klank Jenő: A nemzetközi dalosverseny jelentősége. In: *Temesvári Hírlap*, XXVII. évf. 57. szám. 1929. március 10., 10. (Klank Jenő hitoktató a Temesvári Magyar Dalárda alelnöke volt.)

Kiemeljük, hogy 1928-ra esik a hivatalosan is lezáruló holland–magyar gyermekmentő akció, amelynek során 1920-tól kezdődően harmincezer gyermeket utaztattak Magyarországról az őket váró és befogadó hollandiai családokhoz. Ma már nehezen tudjuk visszaadni az akkori, a magyarok hollandiai jelenlétével kapcsolatos, kétoldali hangulati jelentéseket, de a fennmaradt újsághírekben a dalárda szereplése kapcsán is találtunk olyan, már akkor sem mellékesnek szánt feljegyzést: *Hollandiai tartózkodásunk alatt elérzékenyítő jeleneteknek lehettünk szemtanúi, mikor a Hollandiában nyaraló leánykákkal találkoztunk. Nagyon hozzánk szoktak, és amikor hozzánk kezdünk az utazási előkészületekhez, nem egynek könny szökött a szemébe.*⁵⁶ A magyar gyermekek a dalárda enyhén kényelmetlen szálláshelyéhez közeli magyar iskolába járhattak.⁵⁷ (A dalárda tagjainak az egyhetes tartózkodás alatt nem sok idejük lehetett a hollandiai magyarsággal való találkozásra, de ezért megemlítjük, hogy Hágában volt az egyik hollandiai magyar találkozóhely,⁵⁸ a Holland–Magyar Egyesület székhelyén. A Vereeniging Nederland–Hongarije akkori elnöke dr. Van Vredenburg báró.⁵⁹)

Holland kórusok ezt követő temesvári fellépéséről nincs tudomásunk, más vonatkozású hivatalos holland látogatásról viszont találtunk egy pár adatot, úgy véelve, hogy ahhoz némi köze lehet Ambrózy bárónak, Nemes Elemérnek vagy Szombati-Szabó Istvánnak.⁶⁰

Hollandiában a nemzetközi kórusverseny utóhangjai közé tartoznak az októberben szárnyra kelt hírek, hogy a Liedertafel Crescendo nemzetközi kórusversenyének a kiadásait a bevételek nem fedezték, és hogy a szervezők felhívással fordultak a résztvevőkhöz, hogy a jelentkezéskor befizetett kezességi összeget senki ne kérje vissza, mert csak így fizethetik ki a nyerteseknek járó díjakat.⁶¹

⁵⁶ Beszélgetés a Temesvári Magyar Dalárda egyik kísérőjével a Dalárda hollandiai útjáról. In: *Temesvári Hírlap* XXVI. évf., 197. szám, szept. 1., szombat, 6.

⁵⁷ Kutka Magda nevű tanítónő vezetése alatt a hágai Tasmanstraat, később pedig a Westeinde adott otthont annak az osztálynak, ahol apró gyermekektől kezdve a 18 éves életkorúakig, magyar oktatásban részesültek, hogy ne felejték anyanyelvüket és hazatérésük alkalmával be tudjanak tagolódni az iskolai életbe.

⁵⁸ Az 1928-as márciusi magyar teadélutánra Vredenburg báró meghívta a királynő férjét, Hendrik herceget és Rudnay Lajos magyar nagykövetet. Az estélyen a „Pillangó” írónő álnevet viselő Makkoshettyei Vilma bárónő a cigányságról tartott előadást, és zongoradarabokat adott elő. (A bárónő férjének a neve: Jhr. Mr. van Lidt de Jeude.) „Mevrouw van Lidt de Jeude, geboren Hettyey, heeft gistermiddag in huize Voorhout voor de Ver. Nederland-Hongarije een lezing gehouden, over De Zigeuners en hunne muziek.” In: *Het Vaderland* 1928. március. 21. A hírt közölte az NRC az 1928. március 21-i lapszámában.

⁵⁹ A jogi végzettségű Van Vredenburg báró 1925-ben díszdoktori címet nyert Debrecenben. Első felesége halála után Pozsonyban egy erdélyi származású arisztokrata hölgyet vett feleségül 1927-ben, akinek a teljes neve: Henriette Caroline Marie Josephine, freiin Apor zu Al-Torja.

⁶⁰ Temesrékás községben 1929. november 14-én a telepések helyzetének megismerése céljából látogatást tett Bakker van Bosse asszony, hollandiai ügyvédnő, a Népszövetségi Ligák Uniója kisebbségi bizottságának alelnöke. Forrás: Jakabffy Elemér és Páll György: *A bánsági magyarság husz éve Romániában 1918–1938*. Temesvár 1938, 213.; <http://documents.tips/documents/jakabffy-elemer-es-pall-gyoergy-a-bansagi-magyarsag-husz-eve-romaniaban.html> (Megnyitva: 2017. márc. 20.)

⁶¹ A számvevő bizottság tagjai valamennyien hágaiai: Henri ter Hall, Rijswijk; J. K. F.W. van Bommel, városi tanácsos; L. P. van der Heyden, jegyző; C. Lorentz kapitány, Bergen op Zoom; K. E.

Az a nyugati turné temesvári lezárására egy fél év múlva került sor: „A múlt évben a kitűnő együttes a hágai nemzetközi dalosversenyen megnyerte az első díjat, melynek avatási ünnepségét március 3-án tartotta meg a temesvári Vígadó nagytermében Freund Leó zongoraművész, Alföldy Leóna aradi hangverseny énekesnő, Tarnay Alajos budapesti zeneszerző és Rösler budapesti operaénekes nagysikerű közreműködésével.”⁶²

Tény az, hogy a dalárda tagjainak sem volt pénztárcakímélő ez a kéthetes utazás. Szombati-Szabó István az 1928-as júliusi presbiteri gyűlésen előre kérte a fizetésének a folyósítását,⁶³ amire addig nem volt példa. Arra gondolunk, hogy erre az első gyermekük születése körüli kiadások és a nyugati látogatás költségeinek a fedezéséhez volt szüksége Szombatinak.

Ez a kórustörténeti esemény a 20. századi holland–magyar kapcsolatok adattárában eddig nem szerepelt, jóllehet a kortárs zenetörténészek már akkor is tudatában voltak a sikeres fellépésük egyedi jelentőségének.⁶⁴ Feltűnő, hogy az 1929-es temesvári díszhangverseny⁶⁵ a korábbi hollandiai diadalút jegyében zajlott le: *Még nem felejtettük el – hiszen nem olyan régen történt – milyen lázas lelkesedés fogta el Temesvár közönségét a hágai sürgönyre, amely hírül hozta a dalárdát, a várost ért ama nagy dicsőségről, hogy a város fiai hozták el Hágából, a nemzetközi dalosversenyről az első díjat. Az emberek örömtelt hangon újságolták egymásnak a várt, de mégis meglepetésszerűleg ható hírt, hogy Temesvár fiai nyerték el dalaikkal a nemzetek versenyében az első díjat.*⁶⁶ Temesváron mai napig fenntartott vélemény, hogy a dalárda rendkívüli vonzóerőt jelentett az 1930-ban felavatott temesvári Magyar Ház építésében.⁶⁷

Végül, szinte hihetetlen, hogy a világsiker után a dalárda rövidesen azzal szembesült, hogy a román hatóságok a Kodály remekművét, az általuk is előadott *Psalmus Hungaricus* nyilvános előadását betiltották. A dalárda kiegészülve a józsefvárosi katolikus énekkar női szólamaival és a temesvári Városi Szimfonikus Zenekarral a bemutatóra meghívták a zeneszerzőt is. Sajtóhírt idézünk: *Betiltották Kodály Zoltán világhírű „Psalmus Hungaricus”-ának előadását és az oratórium hangjegyeinek terjesztését, azzal az indokolással, hogy Kodálynak e műve „a magyar irredentiz-*

Oudendijk ezredes, és C. D. Wesseling újságíró. Lásd: *Leeuwarder Courant*, 177. jaargang, nr. 234., 1928. okt. 3., 1

⁶² Ez a híradás az 1930-as *Temesvári Magyar Népnaptár* 77. oldalán jelent meg. Lásd még a következő kiadványt: *Magyar Ház Évkönyv* (szerk. Páll György), Temesvár 1930.

⁶³ Gáll Zoltán Zsolt lugosi református lelkész írásbeli közlése 2015. okt. 29-én.

⁶⁴ Klank Jenő: A nemzetközi dalosverseny jelentősége 1929. március 10. XXVII. évf. 57. szám, 10.

⁶⁵ „Az 1929-es díszhangversenyre műsorfüzetet is megjelentettek, amelyben szemelvényeket is közöltek a hollandiai lapok beszámolóiból. A műsorfüzetre – sajnos – nem sikerült rábukkanom.” Szekernyés János írásbeli közlése Hermán M. János részére 2015. nov. 17-én. E helyen köszönöm Szekernyés János történész szíves és kimerítő bibliográfiai segítségét.

⁶⁶ A Magyar Dalárda két farsangi mulatsága. In: *Déli Hírlap* V. évf. 18. szám, 1929. jan. 23., 6.

⁶⁷ Szekernyés János: Jelkép és próbakő. A magyar kultúra házának szerepe és sorsa Temesvárott. In: *Korunk* (2002/4) áprilisi szám, 123–129. Lásd még a *Temesvári Hírlap* következő lapszámait: A Temesvári Magyar Dalárda családi ünnepéye. XXVIII. évf., 22. szám, 1930. január 29., 1. A Temesvári Magyar Dalárda monstrehangversenye. XXVIII. évf. 26. szám, 1930. febr. 2., 11. A Temesvári Magyar Dalárda nagy hangversenye. XXVIII. évf. 34. szám, 1930. február 12., 11.

mus himnusza”. Uralianu Radu román karmestert örök időkre eltiltották attól, hogy Romániában vezényelhessen, mert a zeneművet előadta.⁶⁸ Az 1934. jan. 3-i temesvári és a másnapi aradi előadásban Kodály Zoltán is jelen volt. Nyilatkozatában azt mondta, hogy jelképet látott ebben az előadásban. Sokszor hallotta a *Psalmust*, de úgy még soha, hogy román dirigens vezényelte a magyar szerző magyar művét német ajkú kórusal, magyar, német és román összetételű zenekarral. A kiváló Uralianu karmester a folyamatos üldözést nem bírta, egy évvel később, 1935 márciusában főbe lőtte magát a nyomdában.⁶⁹

Másféle megközelítésben még inkább hangsúlyozható, hogy az akkori körülmények között a Temesvári Magyar Dalárdának a sikeres hágai szereplése a holland–magyar egyházi⁷⁰ és kulturális kapcsolatok történetének a szempontjából is meghatározó volt. Nem érdektelen annak a nyomon követése, hogy J. A. N. Patijn, a református hágai polgármester, akit a dalárda szerenáddal tisztelt meg, a következő tíz évben magas politikai karriert futott be, még külügyminiszteri tisztséget is betöltött. A Temesvári Magyar Dalárda a zenei teljesítménye, Szombati-Szabó István lelképásztor pedig a csendes kapcsolatteremtő szolgálata révén képez láncszemet a Királyhágómelléki Református Egyházkerület két világháború közötti nyugati képviselőjének a sorában. 1928-ban, röviddel a dalárda sikeres szereplése után a Református Egyházak Világszövetsége (Presbiteri Világszövetség) szeptember hó 17–22. között tartotta európai gyűlését Hágában. A magyar református egyházat dr. Ravasz László püspök és dr. Benedek Zsolt konventi tanácsos képviselik. A program szerint dr. Ravasz László a Biblia gyakorlati jelentőségéről tartott előadást.⁷¹ A jugoszláviai ref. magyar egyház részéről e gyűlésen Ágoston Sándor esperes jelent meg. Romániából az angolul jól beszélő dr. Maksay Albert teológiai professzor vett részt a konferencián.

Hollandia előtérbe kerülése a világhíradókban azon a nyáron annak is köszönhető, hogy sakkvilágbajnokságot szerveztek, szintén Hágában, valamint világifjúsági találkozót Ommenben.⁷²

Valódi világeseménynek számított az, hogy 1928. júl. 28 és aug. 12. között rendezték az amszterdami nyári olimpiát, amelyen Magyarország több mint száz sportolóval vett részt. Romániát 26 sportoló képviselte, közöttük a sepsiszentgyörgyi születésű Péter László⁷³ atlétával, akinek több hollandiai beszámolója is

⁶⁸ Görög Katolikus Szemle. Budapest. 1935. április 28., 3. http://byzantinohungarica.hu/sites/default/files/gorogkatolikus_szemle_1935_09%28aprilis_28%29.pdf (Megnyitva: 2016. ápr. 1.)

⁶⁹ Péter László: Kodály Zoltán román barátjáról. A testvériség eszméjének mártírja. In: *Tolna Megyei Népiújság* 1982. szept. 18. – 32. évf. nr. 219., 11. http://library.hungaricana.hu/hu/view/TolnaMegyeiNepujasg_1982_09/?pg=146&layout=s (Megnyitva: 2016. márc. 31.)

⁷⁰ Amszterdamból az 1928-as évben dr. Hepp, az amszterdami Vrije Universiteit professzora kereste fel a kolozsvári református teológiát április 24–25. napjain.

⁷¹ Lásd *Dunántúli Protestáns Lap* 39. évfolyam, 38. szám, Pápa 1928. szept. 2., 162.

⁷² Lásd „Fiatalkok békekongresszusa Hollandiában”. In: *Temesvári Hírlap* XXVI. 200. szám, 1928. szept. 5., 8.

⁷³ A székely származású Péter László a TAC, vagyis a Temesvári Atlétikai Club tagja volt, rövidtávfutóként vett részt a száz- és kétszáz méteres sprintfutamban. Tíznapos amszterdami tartózkodás után indultak haza. Lásd még az olimpiai játékokról: Anyagi deficittel végződik a 9-ik olimpi-

olvasható a temesvári lapokban.⁷⁴ A Temesvári Magyar Dalárda tagjai szinte a román olimpiai csapatot váltották Hollandiában, és a szereplésük is gyarapította a hollandiai híradásokat a romániai magyar nyelvű sajtóban. Kutatásaink során kevés anyagot találtunk a román válogatott szereplését illetően.⁷⁵

Dolgozatunk elején említettük, hogy a dalárda hollandiai szereplése kapcsán újabb feladatok körvonalazódtak előttünk, annak kapcsán, hogy milyen fontos lenne megtalálni azokat az egykori filmkockákat a dalárda megérkezéséről, felvonulásáról és szerepléseiről. Arról sem szabad lemondanunk, hogy tovább keressük a Szombati-Szabó István hágai beszédének a szövegvázlatát. Továbbá fontos, hogy kutassuk a magyar dalok hollandra fordított szövegeit és a holland műsorfüzeteket. Az, hogy Magyarországról nem jelentkezett egyetlen kórus sem a hollandiai férfiénekkarok világversenyére, eléggé furcsa, éppen ezért ebben az irányban is kutatni kell. Talán éppen Szombati-Szabó István utódainak a segítségét kellene kérjük ahhoz, hogy előkerüljön Szombati-Szabó István azon leveleinek és képeslapjainak a gyűjteménye, amelyet a nyugati körútról küldött a családjának. Végül pedig nemcsak abban reménykedünk, hogy az 1928-as hangversenykörút résztvevőinek a pontos névsorát⁷⁶ sikerül összeállítani, hanem abban is, hogy a dalárda 1929-es gálaműsorának a füzete hamar előkerül, annál is inkább, mert többek emlékezése szerint ez a műsorfüzet a hollandiai körút sajtóbeszámolóiból is közöl válogatást.

Záróakkordként, arra a kérdésre, hogy a korabeli Temesváron miként látták a dalárda fellépésének és nemzetközi hírének az alakulását, az egyik vezércikkben azt a magyarázatot találtuk, hogy a színvonalas dalversenyen senkinek sem sértették az érzékenységet, nem ütköztek a törvények paragrafusaiába, és vádaskodásokra sem adnak alkalmat: *Az olimpiászon való részvétel egy kisebbségi nemzet félreérthetetlen politikai krédója....*⁷⁷

ász. Miért nem jelent meg Vilma királynő a stadionban. Nurmi futása a fényképezőgép előtt. Újságírók az olimpiászon. In: *Temesvári Hírlap* XXVI. évf., 191. szám, 1928. aug. 12., vasárnap, 9.

⁷⁴ Lásd A román atléták kálváriája Romániától Amszterdamiig. Az atlétáknak kinszenvedés, a vezetőknek kéjutazás. Péter László nyilatkozata a romániai olimpiákonok amszterdami szerepléséről. In: *Temesvári Hírlap* XXVI. évf. 185. szám, 1926. aug. 18. szombat, 7.

⁷⁵ Az egykori „temesvári”, de hétéves korában a szüleiivel Amerikába kivándorolt Johnny Weissmüller az 1928-as amszterdami olimpián két aranyérmes is nyert gyorsúszásban.

⁷⁶ A Dalárda 1928-ban készült tablóját, névsor nélkül, lásd: Hermán M. János: A Temesvári Magyar Dalárda Hollandiában. In: *Református Kalendárium a 2017. esztendőre*. Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad. Szerkesztette Wagner Erik, lektorálta Tokár Sándor. Készült a Református Egyház Misztótfalusi Kis Miklós Sajtóközpontjának nyomdájában, Kolozsvár 2016, 111–113.

⁷⁷ Bach Gyula: Elindul a Dalárda. In: *Temesvári Hírlap* XXVI. évf. 1928. aug. 12., vasárnap, 11.